

4-SINF ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

Xabibullayev Umidxon Fayzulla o'g'li

O'zDJTU, Umumiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Tel.949221603

ORCID: 0009-0003-5144-789X

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22733757>

Annotatsiya: Ushbu maqolada 4-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari yoritilgan. Unda kommunikativ va multimodal yondashuvlar asosida lug'at ustida ishlash, so'z ma'nosini matn, sinonim, antonim, izohli lug'at hamda turli kommunikativ vaziyatlar orqali tushuntirishning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, tinglab tushunish, o'qish va tushunish, so'zlash hamda yozish faoliyatlarini integratsiyalashgan holda tashkil etish, nutqiy o'yinlar, savol-javob, hikoya tuzish, ijodiy topshiriqlar va kommunikativ mashqlardan foydalanishning samaradorligi asoslangan. Maqolada o'quvchilarning yosh va individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish, mustaqil fikrlash, muloqotga kirishish va fikrni aniq, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'limda nutqiy kompetensiyani rivojlantirishni bosqichma-bosqich, amaliy va integratsiyalashgan yondashuv asosida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, 4-sinf, ona tili, o'qish savodxonligi, kommunikativ yondashuv, multimodal yondashuv, lug'at ustida ishlash, nutqiy faoliyat, ijodiy topshiriqlar.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогико-психологические возможности развития речевой компетенции учащихся на уроках родного языка и читательской грамотности в 4-м классе. Анализируется значение работы над словарём на основе коммуникативного и мультимодального подходов, а также объяснения значения слов посредством контекста, синонимов, антонимов, толковых словарей и различных коммуникативных ситуаций. Обосновывается эффективность интегрированной организации видов речевой деятельности, включая аудирование и понимание услышанного, чтение и понимание текста, говорение и письмо, а также использования речевых игр, вопросов и ответов, составления рассказов, творческих заданий и коммуникативных упражнений. Особое внимание уделяется учёту возрастных и индивидуально-психологических особенностей учащихся, формированию навыков самостоятельного мышления, вступления в коммуникацию и чёткого, беглого выражения своих мыслей. Результаты исследования показывают необходимость организации развития речевой компетенции в начальном образовании на основе поэтапного, практико-ориентированного и интегрированного подхода.

Ключевые слова: речевая компетенция, начальное образование, 4-й класс, родной язык, читательская грамотность, коммуникативный подход, мультимодальный подход, работа над словарём, речевая деятельность, творческие задания.

Abstract: This article examines the pedagogical and psychological potential for developing students' speech competence in Grade 4 mother tongue and reading literacy lessons. It analyzes the importance of vocabulary work based on communicative and multimodal approaches, as well as explaining word meanings through context, synonyms, antonyms, explanatory dictionaries, and various communicative situations. The article also substantiates the effectiveness of integrating listening comprehension, reading and comprehension, speaking, and writing activities, along with the use of speech games, question-and-answer

activities, storytelling, creative tasks, and communicative exercises. Particular attention is paid to taking into account students' age-related and individual psychological characteristics and to developing their abilities to think independently, engage in communication, and express their ideas clearly and fluently. The findings indicate the necessity of organizing the development of speech competence in primary education through a gradual, practical, and integrated approach.

Keywords: *speech competence, primary education, Grade 4, mother tongue, reading literacy, communicative approach, multimodal approach, vocabulary development, speech activity, creative tasks.*

Zamonaviy til o'qitish metodikasi lug'atni kommunikativ yondashuv asosida o'rgatishni talab qiladi. Bu esa so'zlarni alohida emas, balki matn va real kommunikativ vaziyatlar orqali o'zlashtirishni nazarda tutadi.

Bundan tashqari, multimodal yondashuv ham lug'at o'rgatishda samarali usul sifatida qaraladi. Rasmlar, audio va video materiallar so'zlarning semantik maydonini kengroq tushunishga yordam beradi.

Chet el olimi D. Wilkins esa "grammatik bilimlar kam bo'lsa ham muloqot qilish mumkin, lekin so'zsiz hech narsa ifodalab bo'lmaydi"¹⁷ deb ta'kidlaydi. Bu esa leksik birliklarning kommunikativ ahamiyatini asoslaydi.

Olim Sh. Yo'ldashev "Ona tili o'qitish metodikasi" asarida so'z ma'nosini aniqlashning metodikasini bayon etgan. Uning fikricha, "so'z ma'nosini aniqlash jarayoni o'quvchilarning so'z boyligini boyitish, so'z ma'nosini aniqlash, so'z yasallishini tushunish, sinonim, antonim va omonimlar bilan ishlash, so'zning kontekstual ma'nosini anglash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon"¹⁸.

So'z ma'nosini aniqlash jarayoni quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

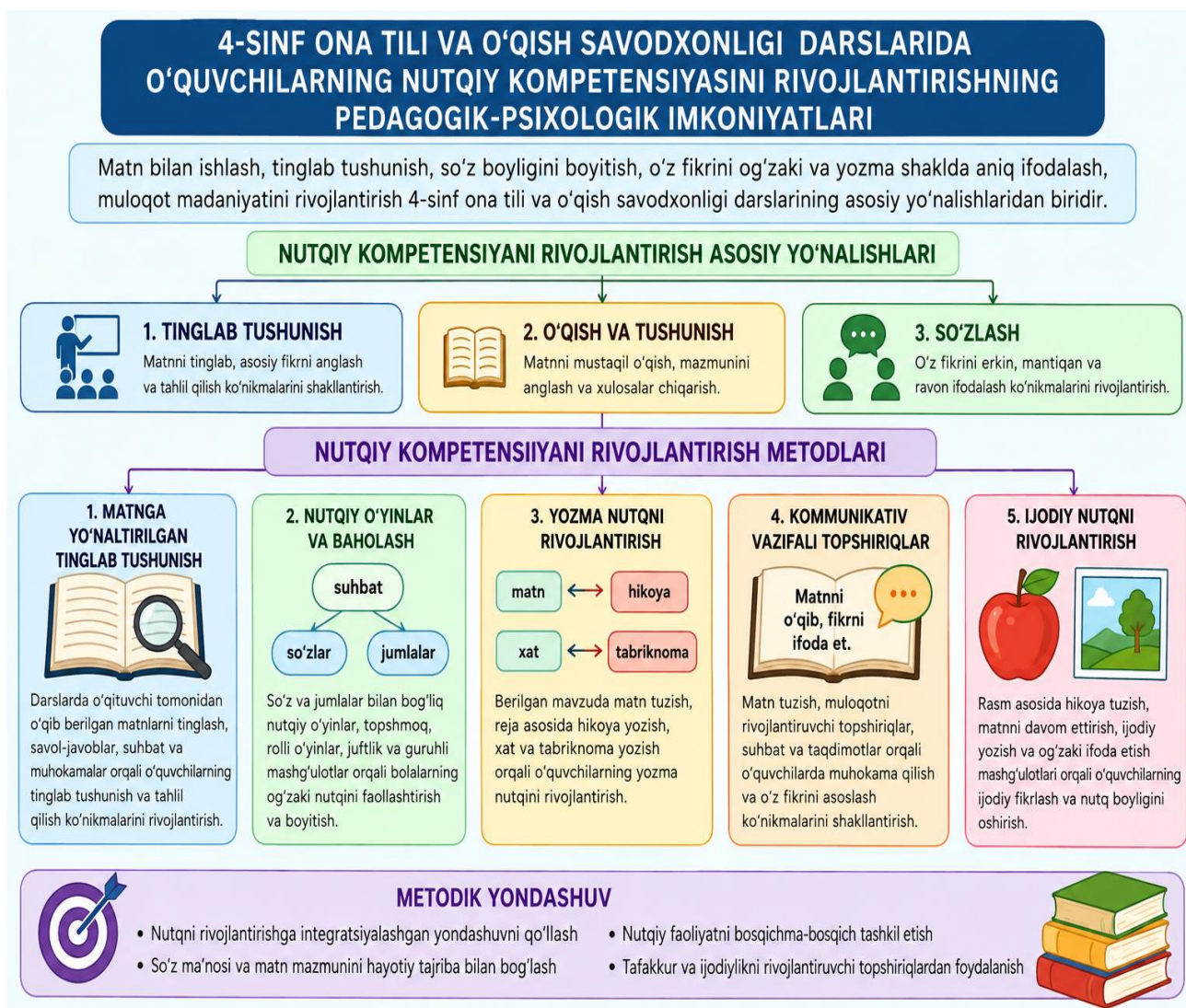
¹⁷ Wilkins D. A. *Linguistics in Language Teaching*. London: Edward Arnold, 1972. - 111 b.

¹⁸ Yo'ldashev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. - T.: O'qituvchi, 2019. - 89-b

1. Soʻzni matn asosida tushuntirish;
2. Soʻz maʼnosini lugʻatdan, kitobdagi izohdan foydalanib tushuntirish;
3. Sinonimlarini keltirib tushuntirish;
4. Antonimiga taqqoslab tushuntirish;
5. Birikmalar, gaplar yordamida tushuntirish;
6. Soʻzni predmetning asosiy belgilarini aytish orqali tushuntirish;
7. Axloqiy mavhum tushunchalarni bildiradigan soʻzlar maʼnosini misollar yordamida tushuntirish.

Oʻzbekiston Respublikasining taʼlimga oid meʼyoriy hujjatlarida ham kompetensiyaviy yondashuv asosida oʻquvchilarning nutqiy va leksik kompetensiyasini rivojlantirish zarurligi taʼkidlanadi. Xususan, Maktabgacha va maktab taʼlimi vazirligi tomonidan tasdiqlangan davlat taʼlim standartida “oʻquvchilarda mustaqil fikrlash, kommunikativ savodxonlik va lugʻat boyligini oshirish orqali nutqiy kompetensiyani shakllantirish”¹⁹ asosiy vazifa sifatida belgilangan.

¹⁹ Oʻzbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab taʼlimi vazirligi. *Umumiy oʻrta taʼlimning davlat taʼlim standarti (kompetensiyaviy yondashuv asosida)*. Toshkent, 2022.

1-rasm. Nutqiy kompetensiyani rivojlantirish.

Mazkur rasmda 4-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari tizimli tarzda aks ettirilgan. Rasm mazmunidan ko'rinadiki, o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish jarayoni bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan tinglab tushunish, o'qish va tushunish hamda so'zlash faoliyatlari asosida tashkil etiladi.

Birinchi yo'nalish - tinglab tushunish - o'quvchilarning matnni diqqat bilan tinglashi, asosiy fikrni anglash va eshitilgan axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ikkinchi yo'nalish - o'qish va tushunish - matnni mustaqil o'qish, uning mazmunini anglash, asosiy va ikkinchi darajali fikrlarni

ajratish hamda xulosa chiqarish kompetensiyalarini shakllantiradi. Uchinchi yo'nalish - so'zlash - o'quvchining o'z fikrini erkin, mantiqan izchil va ravon ifodalash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Rasmda nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning beshta asosiy metodi ham ko'rsatilgan. Jumladan, matnga yo'naltirilgan tinglab tushunish, nutqiy o'yinlar va baholash, yozma nutqni rivojlantirish, kommunikativ vazifali topshiriqlar hamda ijodiy nutqni rivojlantirish metodlari o'quvchilarning turli nutqiy faoliyatlarini faollashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, suhbat, savol-javob, hikoya tuzish, xat va tabriknoma yozish, matn asosida fikr bildirish, rasm asosida hikoya yaratish kabi topshiriqlar o'quvchining amaliy nutqiy tajribasini boyitadi.

Rasmning quyi qismida berilgan **“Metodik yondashuv”** nutqni rivojlantirishda integratsiyalashgan yondashuvdan foydalanish, so'z ma'nosi va matn mazmunini hayotiy tajriba bilan bog'lash, nutqiy faoliyatni bosqichma-bosqich tashkil etish hamda tafakkur va ijodkorlikni rivojlantiruvchi topshiriqlardan foydalanish zarurligini ifodalaydi. Bu yondashuvlar o'quvchining nafaqat til bilimlarini, balki mustaqil fikrlash, muloqotga kirishish va o'z fikrini asoslash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

4-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish o'qish, tinglash, so'zlash va yozish faoliyatlarini o'zaro integratsiyalashgan holda tashkil etish orqali samarali amalga oshiriladi. Bunda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda interfaol, kommunikativ, ijodiy va amaliy topshiriqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur metodlar o'quvchilarda fikrni aniq va ravon ifodalash, muloqotga kirishish, tinglangan va o'qilgan axborotni tushunish, mustaqil xulosa chiqarish hamda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu sababli nutqiy kompetensiyani rivojlantirish jarayoni faqat til birliklarini o'rgatish bilan cheklanmasdan, o'quvchini real kommunikativ vaziyatlarda faol ishtirok etishga tayyorlashga yo'naltirilishi lozim.

Shunday qilib, rasmda aks ettirilgan metodik tizim 4-sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasini izchil, bosqichma-bosqich va amaliy faoliyat asosida rivojlantirish uchun pedagogik-psixologik jihatdan samarali imkoniyatlarni ifodalaydi.

4-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini o'rganish natijasida shuni ta'kidlash mumkinki, mazkur jarayon o'quvchilarning yosh va individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ta'lim mazmuni va metodlarini to'g'ri tanlash asosida samarali tashkil etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun nutq nafaqat bilimlarni o'zlashtirish vositasi, balki uning tafakkuri, dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy munosabatlarini namoyon etishning muhim shakli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti (kompetensiyaviy yondashuv asosida). Toshkent, 2022.
2. Wilkins D. A. *Linguistics in Language Teaching*. London: Edward Arnold, 1972. - 111 b.
3. Yo'ldashev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. - T.: O'qituvchi, 2019. - 89-b